

הלכות ברכות השחר

מפתח ההלכות

- מו. הלכות ברכות השחר ושאר ברכות.
- מז. דיני ברכת התורה.
- מח. אומרים פרשת התמיד ופסוקי קרבן שבת בשבתו.
- מט. שיכול לומר קריאת שמע בעל פה.
- נ. טעם למה אומרים משנת 'איזהו מקומן'.
- נא. דיני תפילה מן 'ברוך שאמר' עד ישתבח.
- נב. דין מי ששהה לבוא לבית הכנסת עד ישתבח.
- נג. דין מי הוא הראוי לירד לפני התיבה.
- נד. דיני השייכים לישתבח.
- נה. דיני קדיש.
- נו. דין עניית הקדיש על ידי הקהל.
- נז. דין ברכו וענייתו.

הלכות ברכות השחר

מו. הלכות ברכות השחר ושאר ברכות
(ובו ט' סעיפים)

א. כשנעור משנתו יאמר: "אלהי נשמה" וכו'. כששומע קול התרנגול יברך: "הנותן לשכוי בינה". כשלוש יברך: "מלביש ערומים". כשיניח ידיו על עיניו יברך: "פוקח עורים". כשישב יברך: "מתיר אסורים". כשזוקף יברך: "זוקף כפופים". כשיניח רגליו בארץ יברך: "רוקע הארץ על המים". כשנועל מנעליו יברך: "שעשה לי כל צרכי". כשיהלך יברך: "המכין מצעדי גבר". כשחוגר חגורו יברך: "אזור ישראל בגבורה".

הגה:

או לובש האבנט המפסיק בין לבו לערודה.

כשמשים כובע או מצנפת בראשו יברך: "עוטר ישראל בתפארה". כשיטול ידיו יברך: "על נטילת ידים". כשירחץ פניו יברך: "המעביר שינה מעיני" וכו'. "ויהי רצון" וכו' עד "ברוך אתה ה' גומל חסדים טובים לעמו ישראל". ואין לענות אמן אחר "המעביר שינה מעיני" עד שיחתום "הגומל חסדים טובים לעמו ישראל", שהכל ברכה אחת היא.

ב. עכשיו - מפני שאין הידים נקיות, וגם מפני עמי הארצות שאינם יודעים אותם - נהגו לסדרם בבית הכנסת. ועונים אמן אחריהם ויוצאים ידי חובתן.

ג. חייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות לפחות.

ד. צריך לברך בכל יום: "שלא עשאני גוי".

הגה:

ואפילו גר יכול לברך כן. אבל לא יאמר: "שלא עשני גוי" שדרי דזיה גוי מתחילה.

"שלא עשאני עבד", "שלא עשאני אשה". והנשים מברכות: "שעשאני כרצונו".

ה. אם קדם וברך "זוקף כפופים" קודם שיברך "מתיר אסורים" - לא יברכה.

באורים

א. שכוי- תרנגול. ויש אומרים : לב. (רש"י, התרגום הארמי, אבן עזרא, הרא"ש, המור, נ"כ החיים 'משנה ברורה').

אבנט - וחגרת אתם אבנט" (שמות כ"ב. ב.) - הכהנים חגרו חגורה.

ד. "שיאמר: שעשני גר" (מגן אברהם' ו- 'משנה ברורה').

מו.הלכות ברכות השחר

ז. יש נוהגין לברך "הנותן ליעף כח". ואין דבריהם נראין.

הגה:

אך המנהג פשוט בבני אשכנזים לאומרה.

ז. יש נוהגים לברך ברכות אחרות נוספות על אלו, וטעות הוא בידם.

ח. כל הברכות האלו - אם לא נתחייב באיזה מהן, כגון שלא שמע קול תרנגול, או שלא הלך, או לא לבש או לא חגר - אומר אותה ברכה בלא הזכרת השם.

הגה:

ויש אומרים: דאפילו לא נתחייב בהן מברך אותן, דאין הברכה דוקא על עצמו, אלא מברכין שהקדוש ברוך הוא ברא צרכי העולם. וכן המנהג ואין לשנות.

ט. לא יקרא פסוקים קודם ברכת התורה, אף על פי שהוא אומרם דרך תחנונים. ויש אומרים שאין לחוש כיון שאינו אומרם אלא דרך תחנונים. ונכון לחוש לסברא ראשונה.

הגה:

אבל המנהג כסברא אחרונה, שהרי בימי הסליחות מתפללים כל הסליחות ואחר כך מברכין על התורה עם סדר שאר הברכות. וכן בכל יום כשנכנסין לבית הכנסת אומרים כמה פסוקים ותחנונים ואחר כך מברכין על התורה. ונהגו לסדר ברכת התורה מיד אחר ברכת 'אשר יצר' ואין לשנות. וטוב לומר בשחרית אחר "שמע ישראל" וגו': "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", כי לפעמים שזדון עם קריאת שמע לקרוא שלא בזמנה ויזצא בזה.

באורים

ו. הגה: מנהג פשוט - שפשט, נתקבל.

ו.ז.הרחבה והעמקה

"כשיעור משנתו, מה טוב ומה נעים אם יוכל עמוד שלא ידבר שום דבר ותהיה תחילת דבורו, בעמדו משנתו, מתחיל במצוה לברך ליוצר נשמתו." (נ"כף החיים' על הסימן).

"כל הברכות האלו משום דאסור לו לאדם ליהנות מן העולם הזה בלי ברכה, וכל הנהגה... בלי ברכה כאילו מעל... ואחר הברכה הותר... לפיכך תיקנו חז"ל ברכה על כל דבר ודבר מהנהגת העולם שהאדם נהנה ממנו." ('משנה ברורה' על הסימן. המקור: מסכת ברכות לה. א.).

"שהוא (ה' יתברך) מחזיר הנשמה שלמה ושקטה בגוף, כאשר היתה בתחילה, אף על פי שהיתה עייפה" (מסכת ברכות מו. א. תוספות בקמט "כל").

הגה: מנהג - "המנהג מבטל את ההלכה" (מסכת בבא מציעא ירושלמי ז.א.). "וזה שאמרו: 'מנהג מבטל הלכה' - מנהג ותיקין, אבל מנהג שאין לו ראייה מן התורה אינו אלא כטועה בשיקול הדעת". (מסכת סופרים יד.ח.).

מו. הלכות ברכות השחר

סדר ברכות השחר

נוסח ספרדים ועדות המזרח	נוסח אשכנזים
הנותן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה	אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה
פוקח עורים	שלא עשני* גוי (אשה אומרת:גויה)
מתיר אסורים	שלא עשני* עבד(אשה אומרת:שפחה)
זוקף כפופים	שלא עשני * אשה (אשה אומרת:שעשני* כרצונו)
מלביש ערומים	פוקח עורים
הנותן ליעף כח	מלביש ערומים
רוקע הארץ על המים	מתיר אסורים
המכין מצעדי גבר	זוקף כפופים
שעשה לי כל צרכי	רוקע הארץ על המים
אוזר ישראל בגבורה	חסידים - ספרד:המכין מצעדי גבר אשכנז:שעשה לי כל צרכי
עוטר ישראל בתפארה	חסידים - ספרד:שעשה לי כל צרכי אשכנז:המכין מצעדי גבר
שלא עשני* גוי (אשה אומרת:גויה)	אוזר ישראל בגבורה
שלא עשני*עבד (אשה אומרת:שפחה)	עוטר ישראל בתפארה
שלא עשני* אשה (אשה אומרת:שעשני* כרצונו,בלי שם ומלכות)	הנותן ליעף כח
המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי	המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי
גומל חסדים טובים לעמו ישראל	הגומל חסדים טובים לעמו ישראל

* במסכת מנחות מג. ב. כתוב עשאני.

מו. הלכות ברכות השחר
מקורות

תנ"ך - ברכות השחר

פרשנות	פסוק	פרק	ספר	דבר ה' בפסוק	הברכה
1	ז	ב	בראשית	וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה	המחזיר נשמות לפגרים מתים
2	לט	לב	דברים	אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא	
3	ו	ב	שמואל א	ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל	
4	ז	יב	קהלת	וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה	
5	לו	לח	איוב	מי נתן לשכוי בינה?	הנותן לשכוי בינה
	יא	ד	שמות	ויאמר ה' אליו: מי שם פה לאדם? או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ה'!	פוקח עורים
	ח	קמו.	תהילים	ה' פקח עורים	
	ז	מב	ישעיה	לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר	מתיר אסורים
6	יד	קמה	תהילים	סומך ה' לכל הנפלים וזוקף לכל הכפופים	זוקף כפופים
7	ז	נח	ישעיה	הלוא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערם וכסיתו ומבשרך לא תתעלם	מלביש ערומים
8	כט	מ	ישעיה	נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה	הנותן ליעף כח
	ו	א	בראשית	ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים	רוקע הארץ על המים

מו. הלכות ברכות השחר
מקורות

תנ"ך - ברכות השחר

פרשנות	פסוק	פרק	ספר	דבר ה' בפסוק	הברכה
9	כג	לז	תהילים	מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ	המכין מצעדי גבר
9	כד	כ	משלי	מה' מצעדי גבר ואדם מה יבין דרכו?	
10	טז	קמה	תהילים	פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון	שעשה לי כל צרכי
11	כט	לג	דברים	אשריך ישראל! מי כמוך נושע בה' מגן עזרך!	אזור ישראל בגבורה
12	יב	י	דברים	ועתה ישראל, מה ה' אלהיך שאל מעמך? כי אם ליראה את ה' אלהיך	עוטר ישראל בתפארה
13	ח	ד	דברים	ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום	שלא עשני גוי
13	כג	ז	שמואל ב	ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ	
13	יז	מ	ישעיה	כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו	
14	ב	כ	שמות	אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים	שלא עשני עבד
14	נה	כה	ויקרא	כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם	
15	ח	קיט	תהילים	גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך	המעביר חבלי שינה מעיני

מו.הלכות ברכות השחר מקורות

פרשנות	פסוק	פרק	ספר	דבר ה' בפסוק	הברכה
16	ו	כ	שמות	ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי	גומל חסדים טובים לעמו ישראל
	כב. כג	ג	איכה	חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו חדשים לבקרים רבה אמונתך	

פרשנות על התנ"ך

1. הנשמה

ותהי הנשמה בגוף האדם לרוח מדברת, למאור עיניים ולשמע אזניים (תרגום יונתן בן עוזיאל)

חמשה 'ברכי נפשי' (תהילים פרקים קג. קד.) כנגד מי אמרן דוד? ... כנגד הקדוש ברוך הוא וכנגד נשמה. מה הקדוש ברוך הוא מלא כל העולם אף נשמה מלאה את כל הגוף. מה הקדוש ברוך הוא רואה ואינו נראה אף נשמה רואה ואינה נראית. מה הקדוש ברוך הוא זן את כל העולם כלו אף נשמה זנה את כל הגוף. מה הקדוש ברוך הוא טהור אף נשמה טהורה. מה הקדוש ברוך הוא יושב בחדרי חדרים אף נשמה יושבת בחדרי חדרים. (מסכת ברכות י.א.)

לידתו של אדם (כל יום מחדש)

וכיון שבא לאויר העולם (נולד) בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו כל התורה כולה שנאמר: "לפתח חטאת רובץ" (בראשית ד.ז.) ואינו יוצא משם עד שמשביעין אותו שנאמר: "כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון" (ישעיהו מה. כג.)...ומה היא השבועה שמשביעין אותו? **תהי צדיק ואל תהי רשע**. ואפילו כל העולם כולו אומרים לך צדיק אתה היה בעיניך כרשע. והוי יודע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך טהורה היא, אם אתה משמרה בטהרה מוטב, ואם לאו הריני נוטלה ממך. (מסכת נידה ל.ב.)

2. כתיב "אני אמית ואחיה" וכתוב "מחצתי ואני ארפא". אמר הקדוש ברוך הוא: מה שאני ממית אני מחיה והדר (ולאחר כך) מה שמחצתי ואני ארפא. יכול שתהא מיתה באחד וחיים באחד כדרך שהעולם נוהג? תלמוד לומר "מחצתי ואני ארפא" מה מחיצה ורפואה באחד אף מיתה וחיים באחד. (מסכת סנהדרין צא.ב.)

3. לית (אין) דמחיה מתים אלא הקב"ה דכתיב ביה (שכתוב בו) "ה' ממית ומחיה". (מסכת סנהדרין ירושלמי י.ב.)

4. זה הפסוק יכחיש האומרים שהרוח היא מקרה כי המקרה לא ישוב (אבן עזרא).

5. 'שכוי' - זה תרגומו, ויש אומרים: זה הלב. (רש"י על הפסוק) הלב (התרגום הארמי, אבן עזרא, מצודת דוד' על הפסוק) (ראה גם מסכת ראש השנה כו.א. ורש"י שם).

מו.הלכות ברכות השחר מקורות

6. אלה שהם ענויים וכופפים את עצמם, יזקוף אותם. (מלבי"ם)
7. להאכיל הרעב ולכסות הערום הוא חיוב לכל ישראל ... ואם יראה אותו שהוא עני לא יעלים עיניו ממנו עד שיצטרך לשאול מחיתו, אלא חייב להלוות לו ולפתוח לפניו דרכים שירויח בהם. (רד"ק)
- מה הוא (הקב"ה) מלביש ערומים דכתיב: "ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם" (בראשית ג. כא.) אף אתה הלבש ערומים. (מסכת סוטה יד.א.)
8. 'עף' פרושו 'עוף' בשיכול אותיות. וסופו להחליף כח לעייפותכם. (רש"י)
9. אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה. (מסכת חולין ז.ב.)
10. כדי פרנסתו הוא משביע את טובו ואת רצונו ואת ברכתו (רש"י).
11. שלא תהיה תשועתך על ידי מלחמתך, אבל "ה' ילחם לכם ואתם תחרשו" (שמות יד.יז.) (ספורנו)
12. כסי רישך, כי היכי דתיהוי עלך אימתא דשמיא (כסה ראשך כדי שתהיה עליך יראת שמים) (מסכת שבת קנו.ב. ראה גם סימן קיח.ב.)

13. 'גוי'

- במקרא:אומה** - "ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים. וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה". (ישעיה ב.ד.)
- במשנה, בתלמוד ובמדרשים: מי שאינו יהודי -**
- אלו דברים של **גוים** אסורין ואיסורין איסור הנאה: היין והחומץ של **גוים** (מסכת עבודה זרה פרק ב. משנה ג.)
- "גוי שבירך את השם עונה אחריו אמן". (מסכת ברכות ירושלמי ח.ח.)
- "כל הגוים כאין נגדו"** - השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו ... וכאשר חטאו ברצונם וכפרו בו כולם לא נשאר רק העם הזה (ישראל) לשמו, ופרסם בהם באותות ובמופתים כי הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים ונודע בזה לכל העמים. (רמב"ן על דברים לב.כו.)
- בתפילה:עם ישראל** - "שומר ישראל! ... שומר גוי אחד... שומר גוי קדוש... ואל יאבד גוי קדוש". ('תחנון' נוסח אשכנזים) לאברהם אבינו הבטיח ה': "ואעשך לגוי גדול" (בראשית יב.ב.)
14. הקדוש ברוך הוא אמר: הארץ שלי היא שנאמר: "לה' הארץ ומלוואה" (תהלים כד.א.) וישראל שלי הן שנאמר: "לי בני ישראל עבדים", מוטב שאנחיל ארצי לעבדי שלי לשלי. (מדרש תנחומא מסעי י.)
- כי ברחמיק הרבים בחרת בנו מכל האומות ורוממתנו מכל הלשונות, והבדלת אותנו מכל טומאותיהם ותועבותיהם ... ('בן איש חי' פרשת ראה אות יז)

מו. הלכות ברכות השחר מקורות

15. והקדוש ברוך הוא יגלה עינינו ויראינו נפלאות מתורתו (רמב"ן על שמות ו. ב.).
16. שלימד משה סניגוריא על ישראל ממה שכתוב... "חסד לאלפים", אמר משה: הרי האבות אוהביך עשה עמהם חסד ונצל (הצל) את בניהם. (מדרש רבה במדבר ט.)
'לאהבי' - המודים בשם הנכבד ובאלהותו לבדו ויכפרו בכל אלוה נכר ולא יעבדו אותם, עם סכנת נפשם, יקראו אוהביו, כי זו היא האהבה שנתחייבנו בה בנפשותינו. (רמב"ן על הפסוק)

תלמוד בבלי וירושלמי

- א. ברכות: בבלי מו.א. תוספות בקטע "כל" ס.ב. ירושלמי ג.ג. ראש השנה כט.א.
ג. מנחות מג. ב. רש"י בקטע "מה ה'" תוספות בקטע "שואל ממך"
ד. ברכות ירושלמי ט.א. מנחות מג. ב.
ח. ברכות ס.ב. תוספות בקטעים "כי שמע" "כי פריס" מגילה כד.ב.

רמב"ם - הלכות תפילה

- א. ז. ג. ד. ו.
ב. ז. ט. ברכות א.י.
ג. ז. י. ד.
ד. ז. ו.
ח. ז. ז.

הלכות ברכות השחר

מז. דיני ברכת התורה
(ובו י"ד סעיפים)

א. ברכת התורה צריך ליזהר בה מאד.

ב. צריך לברך בין למקרא בין למשנה בין לתלמוד **הגה:** בין למדרש.

ג. הכותב בדברי תורה - אף על פי שאינו קורא - צריך לברך.

ד. המהרהר בדברי תורה אינו צריך לברך.

הגה:

והוא הדין דיכול לפסוק דין בלא נתינת טעם לדבריו.

ה. ברכות התורה: "אשר קדשנו במצותיו וציונו על דברי תורה". "והערב נא" וכו'.
"ואשר בחר בנו".

ו. אומר 'והערב' נא עם וי"ו.

הגה:

ויש אומרים בלא וי"ו. וכן נהגו. אבל יזתר טוב לומר ב - וי"ו.

ז. ברכת "אהבת עולם" פוטרת ברכת התורה, אם למד מיד בלי הפסק.

ח. ויש להסתפק אי סגי בקורא קריאת שמע סמוך לה בלי הפסק. ולכן יש ליזהר לברך ברכת התורה קודם "אהבת עולם".

ט. יש אומרים שאם הפסיק בין ברכת התורה ללימודו אין בכך כלום. והנכון שלא להפסיק ביניהם. וכן נהגו לומר פרשת 'ברכת כהנים' סמוך לברכת התורה.

י. אם הפסיק מללמוד ונתעסק בעסקיו - כיון שדעתו לחזור ללמוד לא הוי הפסק. והוא הדין לשינה, ומרחץ, ובית הכיסא דלא הוי הפסק.

יא. שינת קבע ביום, על מיטתו, הוי הפסק. ויש אומרים דלא הוי הפסק. וכן נהגו.

באורים

ה. אי סגי- אם מספיק. 'לא הוי- לא מהוה.

מז.הלכות ברכות השחר

יב. אף אם למד בלילה - הלילה הולך אחר היום שעבר ואינו צריך לחזור ולברך, כל זמן שלא ישן.

יג. המשכים קודם אור היום ללמוד - מברך ברכת התורה. ואינו צריך לחזור ולברך כשילך לבית הכנסת. המשכים קודם אור היום מברך כל סדר הברכות חוץ מברכת 'הנותן לשכוי בינה' ופרשת התמיד, שימתין מלאומרים עד שיאור היום.

הגה:

ע"ן לעיל סימן א. סעיף ו ולכתחלה יטול ידיו קודם שיברך ללמוד. ואם לא היה לו מים יכול ללמוד ולברך בלא נטילה, כמו בשאר ברכות שמברך קודם נטילה, כדלעיל סימן מו.

יד. נשים מברכות ברכת התורה.

מז.הלכות ברכות השחר מקורות

תנ"ך

סעיף	דבר ה' בפסוק	ספר	פרק	פסוק	פרשנות
א.	כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו	דברים	לב	ג	1
		ירמיה	ט	יא-יב	2
		יהושע	א	ח	3
		ישעיה	נט	כא	4
		תהילים	קיט	יב	5
ד	ד. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגאלי	תהילים	יט	טו	6

מז. הלכות ברכות השחר מקורות

פרשנות על התנ"ך

1. למוד תורה ותפילתו של משה רבינו:
"אוי להם לרשעים המזכירים שם הקדוש בזלזולים. כי משה, שהיה רבם של ישראל, לא היה אפשר לו להזכיר שם הקדוש עד שהיה מחנך פיו בתחילת השירה (האזינו) בשמונים וחמישה אותיות, שהם עשרים ואחד מילים, ואחר כן אמר: 'כי שם ה'!' אני מתפלל, ואתם עם בית ישראל הבו כבוד וגדולה לפני אלהינו" (תרגום יונתן בן עוזיאל).
2. "מי האיש החכם"? ... דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פרשוהו, עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו, דכתיב (שכתוב): 'ויאמר ה' על עזבם את תורתו, לא שמעו בקולי, היינו לא הלכו בה... שאין מברכין בתורה תחילה. (מסכת נדרים פא. א.). ותלמידי חכמים בני תלמידי חכמים, מתוך שהן זהירין לעסוק בתורה ורגילין בה - אינן זהירין לברך כשפותחין - לא מקיימא ברכתא. (רש"י בנדרים לעיל).
3. כל הגיון שבתורה בלב (רש"י)
4. כל שהוא תלמיד חכם ובנו תלמיד חכם ובנו תלמיד חכם שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם אמר הקדוש ברוך הוא: אני ערב לך בדבר זה. (מסכת בבא מציעא פה. א.).
5. ברכת התורה: "ברוך ... המלמד תורה לעמו ישראל", ראוי שתלמדני חוקיך... למען כשאברך על החוק אדע על מה אני מברך, כבשאר סוגי ברכות שצריך לדעת על מה הוא מברך ומכוין בברכה על טוב טעמה. (רבי משה אלשיך על הפסוק)
6. גם מחשבות לבי מה שלא אוכל להוציא בפה גם המה יהיו לרצון לפניך. (מצודת דוד' על הפסוק)

תלמוד - בבלי וירושלמי

- א. ברכות: בבלי יא.ב. כא.א. ירושלמי א. ה. ז.א. מגילה ירושלמי ד. א. נדרים פא.א. בבא מציעא פה. א.ב. כלה רבתי ה.
- ב. ברכות יא.ב.
- ד. ברכות כ.ב. תוספות בקטע "ורב חסדא" שבת קנ. א. עבודה זרה מד.ב.
- ה. ברכות יא. ב. רש"י בקטע "הערב נא"
- ו. ברכות: בבלי יא. ב. רש"י בקטע "ורבי יוחנן" תוספות בקטע "ורבנן". מו.א. תוספות בקטע "כל הברכות". ירושלמי א. ה. פסחים קד.ב. תוספות בקטעים "כל" "חוץ מברכה". כתובות ח.א. תוספות בקטע "שהכל ברא"
- ז. ח. ט. ל. ברכות: בבלי יא. ב. ירושלמי א. ה. (ראה 'פני משה' בקטע "לאחר קריאת שמע")
- יג. ברכות: בבלי יא.ב. תוספות בקטע "שכבר" ירושלמי א.ה.
- יד. קדושין לא.א. תוספות בקטע "דלא מפקידנא".

רמב"ם - הלכות

- ה.ו. יג. תפילה ז: י. יא.
- ד. קריאת שמע ג.ד.

הלכות ברכות השחר

**מת. אומרים פרשת התמיד. ופסוקי קרבן
שבת אומרים אצל פרשת התמיד
(ובו סעיף אחד)**

הגה :

ואומרים פרשת התמיד. ויש אומרים 'סדר המערכה' ו-"רבון העולמים אתה צויתנו" וכו'. ואם
אי אפשר לאומר בציבור יכול לאומר בביתו ולחזור ולקרות פרשת התמיד לבד עם הציבור.
ויזין בפעם השנית כקורא בתורה.

**א. בשבת אומרים אצל פרשת התמיד פסוקי מוסף שבת, אבל לא בראש חודש ויום
טוב, מפני שקורים בתורה בפסוקי מוסף.**

הגה :

ויש אומרים שמזכירין גם מוסף ראש חודש. וכן נוהגין כדי לפרסם שהוא ראש חודש. וכן
הוא לקמן סימן תכ"א. ונהגו המדקדקים להתנועע בשעה שקורין בתורה דוגמת התורה
שניתנה ברתת. וכן בשעה שמתפללים, על שם- "כל עצמתי תאמרנה ה' מי כמוך"
(תהילים לה. י.).

מת. הלכות ברכות השחר מקורות

תנ"ך

אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה ⁽¹⁾ (ויקרא ו.ג.)
ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו לה' כבשים בני שנה תמימים שנים ליום עלה
תמיד (במדבר כח. ג.)
וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן
ונסכו. עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה (במדבר כח. ט.י.)
זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח ⁽²⁾ (ויקרא ז. לז.)
כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו ⁽³⁾ (תהילים
לה. י.)

פרשנות על התנ"ך

1. אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה: "אש תמיד תוקד" ... ועכשיו שלא זכיתם הרי
אתם קוראים: "ממרום שלח אש בעצמת" (איכה א. ג.) (איכה רבה, פתיחות, דבר המתחיל 'רבי יצחק')
2. כל העוסק בתורה כאילו הקריב עולה, מנחה, חטאת ואשם. (מסכת מנחות קי. א.)
3. כנגד שמונה עשרה חוליות, שבשדרה (חוט השדרה) שבשעה שאדם עומד ומתפלל
צריך לשוח (להתכופף) בכולן (מסכת ברכות ירושלמי ד. ג.)

תלמוד בבלי

תענית כז. ב. מגילה לא. ב. סוטה ה. ב. מג. ב. מנחות קי. א. הגה: סוכה נד. ד.

רמב"ם

הלכות תמידין ומוספין ד. ט.

הלכות ברכות השחר

מט. שיכול לומר קריאת שמע בעל פה
(ובו סעיף אחד)

א. אף על דקיימא לן: "דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם על פה", כל דבר שרגיל ושגור בפי הכל כגון: קריאת שמע וברכת כהנים ופרשת התמיד וכיוצא בהן - מותר.

באורים והרחבה

קיימא לך מקובל בידינו: "דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרן בעל פה, דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאמרן בכתב" (מסכת גיטין ס.ב.) הקב"ה ציוה למשה רבנו: התורה שבכתב, היינו חמשת החומשים - "אי אתה רשאי למסרם לישראל בעל פה" (רש"י) וההלכה, התורה שבעל פה - אין לכתוב אותה. למרות זאת רבי יהודה הנשיא ערך את המשנה (בגליל בשנת 200), ולאחר מכן נחתמו התלמודים (הירושלמי - נחתם בטבריה בשנת 430, הבבלי נחתם בשנת 500) ולאחר מכן כל ספרי ההלכה לדורותיהם כדי שהתורה לא תשתכח, לפי העקרון: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהילים קי"ט. קכ"ו). "הפרו תורתך - משום עת לעשות לה' " (מסכת ברכות נד. א.) "פעמים שמבטלים דברי תורה כדי לעשות לה'." (רש"י במסכת ברכות דלעיל)

מט. הלכות ברכות השחר מקורות

תנ"ך

ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל⁽¹⁾ (שמות לד. כז.)
ועליהם ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל⁽²⁾ (דברים ט.י.)

פרשנות על התנ"ך

1. דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרן על פה, דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאמרן בכתב. (גיטין ס. ב.).
2. מקרא, משנה, תלמוד ואגדה, אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפניו רבו כבר נאמר למשה בסיני. (מסכת פאה ירושלמי ב.ד.)

תלמוד - בבלי וירושלמי

בבלי: תענית כח.א. גיטין ס. ב. תמורה יד.ב. תוספות בקטע "דברים שבכתב".
ירושלמי: פאה ב.ד. מגילה ד. א. חגיגה א.ח.

הלכות ברכות השחר

נ. טעם למה אומרים משנת 'איזהו מקומן'
(ובו סעיף אחד)

א. קבעו לשנות אחר פרשת התמיד פרק 'איזהו מקומן' וברייתא דרבי ישמעאל, כדי שיזכה כל אדם ללמוד בכל יום : מקרא, משנה, תלמוד. דברייתא דרבי ישמעאל הוי במקום תלמוד, שהמדרש כתלמוד.

באורים

'איזהו מקומן' - מסכת זבחים פרק ה משנה א.
ברייתא דרבי ישמעאל - תחילת 'ספרא' הנקרא גם 'תורת כהנים' - מדרשי חז"ל על ספר ויקרא .
"רבי ישמעאל אומר: בשלוש עשרה מידות התורה נדרשת." הוי - הינו.

נ. הלכות ברכות השחר מקורות

תנ"ך

ושננתם לבניך ודברת בם ⁽¹⁾ (דברים ו. ז.)
ובכל מקום מקטר מגש לשמי ⁽²⁾ (מלאכי א. יא.)

פרשנות על התנ"ך

1. אל תקרי (המובן של) 'ושננתם' אלא ושלשתם. לעולם ישלש אדם שנותיו, שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בתלמוד. מי יודע כמה ימי חיי אדם? לא צריכא (הכוונה) - ליומא. (סדר יום).
הינו: בכל יום מימי חיינו של יהודי יחולק הזמן המוקדש ללמוד תורה בחלקים שווים למקרא, למשנה ולתלמוד. (מסכת קידושין ל.א.).

2. "תלמידי חכמים העוסקים בתורה בכל מקום מעלה אני עליהם כאילו מקטירין ומגישין לשמי" (מסכת מנחות קי. א.).
"ברייתא דרבי ישמעאל - "רבי ישמעאל אומר: בשלוש עשרה מידות התורה נדרשת" - שהיא תחילת תורת כהנים (מדרשי חז"ל על ספר ויקרא, נקראת גם ספרא) , קבעוה אצל הקרבנות, ומשנת "איזהו מקומן" קבעוה אחר פרשת התמיד". (טור' אורח חיים סימן ג.).

תלמוד - בבלי

קידושין ל. א. קטעים: רש"י - "ליומא", תוספות - "לא צריכא". עבודה זרה יט. ב. תוספות בקטע "ישליש אדם".

הלכות ברכות השחר

נא. דיני תפילה מן 'ברוך שאמר' עד 'ישתבח'
(ובו ט' סעיפים)

א. אומרים 'ברוך שאמר' קודם פסוקי דזימרה ו'ישתבח' לאחריהם.

ב. אם סיים 'ברוך שאמר' קודם שיסיים החזן, עונה אחריו אמן.

ג. אחר 'ישתבח' יש לו לענות אמן אחר ברכת עצמו.

הגה: ועיין לקמן סימן רט"ו.

ד. צריך ליזהר מלהפסיק בדיבור משיתחיל 'ברוך שאמר' עד סוף 'שימונה עשרה'.

הגה:

ואפילו לצורך מצוה אין לדבר בין 'ברוך שאמר' ל-'ישתבח'. ועיין לקמן סימן נ"ג ו-נ"ד.

ה. בין המזמורים האלו שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. ובאמצע המזמור שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד.

ו. צריך להפסיק בין "אלילים" ובין ו-"ה' שמים עשה".

ז. צריך לכוין בפסוק "פותח את ידיך", ואם לא כיון צריך לחזור ולאמרו פעם אחרת.

הגה:

ואומרים פסוק: "ואנחנו נברך יה" אחר "תהילה לדוד". וכופלין פסוק "כל הנשמה תהלל יה" לפי שהוא סוף פסוקי דזימרה. וכן פסוק "ה' ימלוך לעולם ועד". כשמגיע ל-"ועתה ה' אלהינו מודים אנחנו לך" או לפסוק "וכל קומה לפניך תשתחוה" אין לשחזות ולהשתחוות שם, כדלקמן סימן קי"ג. ונהגו לעמוד בשאומרים 'ברוך שאמר' ול-"ויברך דוד" ו-"ישתבח".

ח. אין אומרים הזמירות במרוצה כי אם בנחת.

ט. "מזמור לתודה" יש לאמרו בנגינה, שכל השירות עתידות ליבטל חוץ מ-"מזמור לתודה".

הגה:

ואין אומרים "מזמור לתודה" בשבת ויום טוב או בימי פסח, שאין תודה קריבה בהם משום חמץ. ולא בערב פסח. ועיין לקמן סימן תכ"ט. ולא בערב יום כיפור. ועיין לקמן סימן תר"ד. וכן נהגו במדינות אלו.

באורים

ה. שואל מפני הכבוד או היראה - אמירת שלום. עיין לקמן סימן סו. א. ט.
הגה: במדינות אלו - נכתב במזרח אירופה.

נא. הלכות ברכות השחר מקורות

תנ"ך

א. ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר. ה' אלקים, אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך. אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ההר הטוב הזה והלבנן.⁽¹⁾ (דברים ג. כג. - כה.).

כל הנשמה תהלל יה **הללויה**⁽²⁾ (תהילים קן. ו.).

ט. "קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אמרים הודו את ה' צבאות כי טוב ה' כי לעולם חסדו מבאים תודה בית ה'⁽³⁾ (ירמיה לג.יא.).

פרשנות על התנ"ך

1. לעולם יסדר אדם שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך יתפלל. (מסכת ברכות לב.א.).
2. אמר רבי אלעזר: "הללהו בתקע שופר הלהו בנבל וכנור הללהו בתוף ומחול" ... וכי צריך הקדוש ברוך הוא לזה? אלא אמר דוד: כל מיני כלי זמר אינו כלום... אלא מה הוא עיקר ההילול? **כל הנשמה תהלל יה, הללויה**. (על פי הזוהר הקדוש על הפסוק).
3. לעתיד לבוא כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינה בטלה. (ויקרא רבא פרשת צו פרשה ט.).

ברוך שאמר בזיקה לפסוקים

ברוך...	דבר ה' בפסוק	ספר	פרק	פסוק
שאמר והיה העולם	אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים	בראשית	ב	ד
אומר ועושה	ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים... ויעש אלהים את שני המארת הגדלים	בראשית	א	יד. טז.
גוזר ומקיים	ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור	איוב	כב	כח
עושה בראשית	בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ	בראשית	א	א
מרחם על הארץ מרחם על הבריות	ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה? אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה	יונה	ד	יא
משלם שכר טוב ליראיו	ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי	שמות	כ	ה
חי לעד וקיים לנצח	ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ	במדבר	יד	כא
פודה ומציל	כי פדה ה' את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו	ירמיה	לא	י
ברוך שמו	ברכו את ה' אלהיכם מן העולם עד העולם ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה	נחמיה	ט	ה

נא. הלכות ברכות השחר מקורות

תלמוד - בבלי וירושלמי

- א. ברכות לב. א. מה.ב. עבודה זרה ז. ב.
- ב. ברכות: בבלי מה.ב. ירושלמי ה.ד.
- ג. ברכות: בבלי מה.ב. רש"י ותוספות בקטע "הא בבונה ירושלים" ירושלמי ה.ד.
- ד.ה. ברכות מו.א. תוספות בקטע "כל הברכות". פסחים קד.ב. תוספות בקטע "חוץ"
ו.סופרים ד.ט.
- ז. ברכות ד.ב. רש"י בקטע "דאית ביה תרתי" לד.א. תוספות בקטע "מלמדין" לד.ב.
פסחים קיט.א.ב. סוכה: בבלי לח.א. (משנה) ירושלמי ג.י. (משנה)
- ט. פסחים יג. ב. ביצה יט. ב. תוספות בקטע "רבי שמעון"

רמב"ם - הלכות

- א.תפילה ז. יב.
- ב. ג. ברכות א: טז. יח.ב.
- ט.קרבנות, הלכות חגיגה ב. יג.

הלכות ברכות השחר

נב.דין מי ששהה לבית הכנסת עד 'שתבח'
(ובו סעיף אחד)

א. אם בא לבית הכנסת ומצא ציבור בסוף פסוקי דזימרה - אומר "ברוך שאמר" עד "מהולל בתשבחות", ואחר כך "תהלה לדוד" עד "מעתי ועד עולם הללויה", ואחר כך "הללו את ה' מן השמים" עד "לבני ישראל עם קרובו הללויה", ואחר כך "הללו אל בקדשו" עד "כל הנשמה תהלל יה".

הגה:

ואם יש לו שעות יותר יאמר "הודו לה' קראו" עד "זהו רחום". וידלג עד "זהו רחום" שקודם "אשרי", כי בינתיים אינו רק פסוקים מלוקטים.

ואחר כך "שתבח". ואחר כך 'יוצר' וקריאת שמע וברכותיה. ויתפלל עם הציבור. ואם אין שעות כל כך, ידלג גם כן מזמור "הללו את ה' מן השמים".

הגה:

ואם עוד אין שעות, לא יאמר רק "ברוך שאמר" ו-"תהילה לדוד" ו-"שתבח".

ואם כבר התחילו הציבור 'יוצר' ואין שעות לומר פסוקי דזימרה, אפילו בדילוג, יקרא קריאת שמע וברכותיה עם הציבור ויתפלל עמהם. ואחר כך יקרא כל פסוקי דזימרה בלא ברכה שלפניהם ולא של אחריהם.

הגה:

ומכל מקום יאמר כל הברכות שמחוייב לברך בבוקר, כמו שנתבאר לעיל סימן מ"ו ו-מ"ז.

באורים

ברכות פסוקי דזימרה: לפניהם - 'ברוך שאמר', לאחריהם - 'שתבח'.
יוצר - 'יוצר אור ובורא חושך', הברכה הראשונה לפני קריאת שמע.
ותפלל עמהם - כלל - כל מקום שנכתב 'להתפלל' הכונה לתפילת עמידה.

הרחבה והעמקה

"ואני תפילתי לך ה' עת רצון" (תהלים סט.ד.) אימתי עת רצון? בשעה שהציבור מתפלל. מנין שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפילתן של רבים? שנאמר: "הן אל כביר ולא ימאס" (איוב לו. ה.).
"אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר: "לשמע אל הרנה ואל התפלה". (מלכים א. ח. כח.) במקום רינה שם תהא תפילה. (מסכת ברכות ו.א., ח.א.)

נב. הלכות ברכות השחר מקורות

תנ"ך

א. ואני עני ואביון אלהים חושה לי עזרי ומפלטי אתה ה' אל תאחר.⁽¹⁾ (תהילים ע.ו.).
אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי.⁽²⁾ (דניאל ט.יט.).

פרשנות על התנ"ך

דרשות:

1. "אמר דוד לפני הקב"ה: רבונו של עולם! חושה לעזרתי ולאביונותי וגאלני... אל תאחר". (ילקוט המכירי' על הפסוק).
"בין היום בין מחר עליך לגאלני, לפיכך אל תאחר". (מדרש 'שוחר טוב על הפסוק')

"במדה שאדם מודד בה מודדין לו" (מסכתות סוטה ח.ב. סנהדרין ק.א.) ולכן המבקש מה' שלא יאחר לעזרו מן הראוי להקפיד לא לאחר לתפילה.

תלמוד בבלי

ברכות ד. ב. ח. ב. שבת קיח. ב. רש"י בקטע "פסוקי דזמרא" ראש השנה יח. א. עבודה זרה ז. ב. סופרים יז. יא.

רמב"ם - הלכות תפילה

ז. יב.

הלכות ברכות השחר

נג. דין מי הוא הראוי לירד לפני התיבה
(ובו כ"ו סעיפים).

א. אומר שליח ציבור "ישתבח" מעומד.

ב. אין לומר "ישתבח" אלא אם כן אמר "ברוך שאמר" וקצת פסוקי דזימרה.

ג. אין לברך על עטיפת ציצית בין פסוקי דזימרה ל-"ישתבח", אלא בין "ישתבח" ל-"יוצר". (ועיין לקמן סימן נ"ד סעיף ג').

הגדה:

מיהו, השליח ציבור - אם לא היה לו טלית תחילה, יתעטף בציצית קודם שיתחיל "ישתבח" כדי שיאמר הקדיש מיד אחר "ישתבח" ולא יפסיק. וכן אם אין מניין בבית הכנסת ימתין השליח ציבור עם "ישתבח" וישתוק עד שיבוא מניין. ויאמר "ישתבח" וקדיש.

ד. שליח ציבור צריך שיהיה הגון. ואיזהו הגון? שיהא ריקן מעבירות, ושלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו. ושיהיה עניו ומרוצה לעם. ויש לו נעימה וקולו ערב. ורגיל לקרות תורה, נביאים וכתובים.

ה. אם אין מוצאין מי שיהיה בו כל המידות האלו, יבחרו הטוב שבציבור בחכמה ובמעשים טובים.

הגדה:

ואם היה כאן עם הארץ זקן וקולו נעים והעם חפצים בו, וכן שלוש עשרה שנה המבין מה שאומר ואין קולו נעים, הקטן הוא קודם. מי שעבר עבירה בשוגג - כגון שחרג הנפש בשגגה וחזר בתשובה - מותר להיזות שליח ציבור. אבל אם עשה במזיד - לא, דבכל מקום יצא עליו שם רע קודם התשובה.

ו. אין ממנין אלא מי שנתמלא זקנו, מפני כבוד הציבור. אבל באקראי - משהביא שתי שערות, יוכל לירד לפני התיבה. ובלבד שלא יתמנה מפי הציבור או מפי שליח ציבור הממנה אותו להקל מעליו להתפלל בעדו לעיתים ידועים.

ז. אם אין שם מי שיודע להיות שליח ציבור כי אם בן שלוש עשרה ויום אחד, מוטב שיהא הוא שליח ציבור משיבטלו מלשמוע קדושה וקדיש.

באורים

ג. הגה: מיהו - אבל.

ד. שתי שערות - סימן לבגרות מינית.

נג. הלכות ברכות השחר

ח. מי שאינו בעל זקן - כל שניכר בו שהגיע לכלל שנים שראוי להתמלאות זקנו - נתמלא זקנו קרינן ביה. הלכך בן עשרים שנה - אף על פי שאין לו זקן - ממנים אותו.

הגדה:

וכן אם היה לו זקן, אפילו מעט, קרינן ביה נתמלא זקנו, אם הוא מבן שמונה עשרה ולמעלה.

ט. סריס - יש אומרים שמותר למנותו אם הוא בן עשרים.

י. יש ללמד זכות על מקומות שנוהגים שהקטנים יורדים לפני התיבה להתפלל תפילת ערבית במוצאי שבתות.

הגדה:

ובמקומות שלא נהגו כן - אין לקטן לעבור לפני התיבה אפילו בתפילת ערבית. אפילו הגיע לכלל שלוש עשרה שנים ביום השבת, אין להתפלל ערבית של שבת, דהרי עדיין אין לו שלוש עשרה שנה.

יא. שליח ציבור שמאריך בתפילתו כדי שישמעו קולו ערב - אם הוא מחמת ששמח בלבו על שנותן הודאה לשם יתברך בנעימה - תבוא עליו ברכה, והוא שיתפלל בכבוד ראש ועומד באימה ויראה. אבל אם מכוין להשמיע קולו ושמח בקולו, הרי זה מגונה. ומכל מקום, כל שמאריך בתפילתו לא טוב עושה מפני טורח הציבור.

יב. אין ממנין מי שקורא לאלפי"ן עייני"ן ולעייני"ן אלפי"ן.

יג. פוחח - והוא מי שבגדו קרוע וזרועותיו מגולים - לא ירד לפני התיבה.

יד. סומא יורד לפני התיבה, ובלבד שלא יקרא בתורה, משום "דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה".

טו. שליח ציבור קבוע יורד לפני התיבה מעצמו ולא ימתין שיאמרו לו.

טז. מי שאינו שליח ציבור קבוע - צריך לסרב מעט קודם שירד לפני התיבה, ולא יותר מדי. אלא בפעם ראשונה מסרב, וכשיאמרו לו פעם שניה מכין עצמו כמי שרוצה לעמוד, ובפעם שלישית יעמוד. ואם האומר לו שירד הוא אדם גדול, אינו מסרב לו כלל.

יז. אם טעה שליח ציבור וצריכין להעמיד אחר תחתיו, אותו שמעמיד תחתיו לא יסרב.

באורים

ח. קרינן ביה - קוראים בו, היינו כאילו כך זה.

נג. הלכות ברכות השחר

יח. האומר: איני יורד לפני התיבה מפני שבגדי צבועים, או מפני שברגלי סנדל, לא ירד באותה תפילה כלל, מפני שדרך האפיקורסין להקפיד בכך וחיישינן שמא אפיקורסות נזרקה בו.

הגדה:

ואפילו נזתן אמתלא לדבריו, לא מהני.

יט. יש מונעים גר מלהיות שליח ציבור, ונדחו דבריהם. אפילו יחיד יכול לעכב ולומר: איני רוצה שפלוני יהיה חזן, אם לא שכבר הסכים עליו מתחילה.

הגדה:

ודוקא שיהיה לאותו יחיד טעם הגון על פי טובי העיר. אבל בלאו הכי אין היחיד יכול למחות בשליח ציבור. ואם הוא שונאו – יכול למחות בו קודם שהסכים עליו. ומי שהוא שונא לשליח ציבור לא יעלה לספר תורה כשקורא ה'תוכחה'.

באורים

יז. הגה: אמתלא - מתלא בארמית -משלמה שאדם מספר כדי להצדיק את מעשיו.(מסכת כתובות כב.ב.).

לא מהני - לא עוזר.

יט. התוכחה - ויקרא פרק כו. דברים פרק כח.

הרחבה והעמקה

יז. אפיקורוס - זהם: עובדי עבודת כוכבים, או העושה עבירות להכעיס, אפילו אכל נבילה

או לבש שעמנו להכעיס... הכופרים בתורה ובנבואה". (חלק 'חושן משפט' בשלחן ערוך - תכה.ה.)

האפיקורסים מישראל אינן כישראל לדבר מן הדברים. ואין מקבלים אותם בתשובה לעולם שנאמר: "כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים" (משלי ב.יט.). והאפיקורסים הם התרים אחר מחשבות לבם בסכלות דברים שאמרנו עד שנמצאו עוברים על גופי תורה להכעיס בשאט בנפש ביד רמה ואומרים שאין בזה עון.

שלושה הן הנקראין אפיקורסים: האומר שאין שם נבואה כלל ושאין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני אדם, והמכחיש נבואתו של משה רבנו, והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני אדם. עובדי עבודה זרה או העושה עבירות להכעיס - אפילו אכל נבילה או

לבש שעמנו להכעיס ושכופרין בתורה ובנבואה (רמב"ם: יד החזקה - ספר המדע, הלכות עבודת כוכבים ב. ה. הלכות תשובה ה.ח. ספר נזיקין, הלכות רוצח ושמירת הנפש ד.י.)

יט. והאיך יהיה לישראל שונא, והכתוב אומר: "לא תשנא את אחיך בלבבך" (ויקרא יט. יז.) ... כגון שראהו לבדו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר, הרי זה מצוה לשונאו עד שיעשה תשובה וישוב מרשעו. ואף על פי שעדיין לא עשה תשובה - אם מצאו נבהל במשאו- מצוה למעון ולפרוק עמו ולא יניחנו נוטה למות. ... והתורה הקפידה על נפשות ישראל, בין רשעים בין צדיקים, מאחר שהם נלוים אל ה' ומאמיני בעיקר הדת. (רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת הנפש יג. יד.)

נג. הלכות ברכות השחר

כ. אם אחד רוצה לומר תפילה בשביל אביו ואחר רוצה בשביל אחר - מי שירצו הקהל שיאמר התפילה הוא יאמר.

כא. אין להתמנות שליח ציבור על פי השר, אף על פי שרוב הציבור חפצים בו.

כב. שליח ציבור בשכר עדיף טפי מבנדבה.

הגדה:

ואין לאדם להתפלל בלא רצון הקהל. וכל מי שמתפלל בחזקה ודרך אלמות אין עונן אמן אחר ברכותיו.

כג. שכר שליח ציבור פורעים מקופת הקהל. אף על פי שהוא מוציא הדל כעשיר - מכל מקום אין יד העני משגת כעשיר.

הגדה:

ויש אומרים שגובין חצי לפי ממון וחצי לפי הנפשות. וכן הוא מנהג הקהילות.

כד. ציבור שצריכים לשכור רב ושליח ציבור, ואין בידם כדי שכר שניהם - אם הוא רב מובהק וגדול בתורה ובקי בהוראה הוא קודם, ואם לאו - שליח ציבור קודם.

באורים

כ. "... שמת אביו ורוצה להתפלל כדרך האבלים, כי תפילה היא יותר מצוה מאמירת הקדיש" (משנה ברורה').

כב. טפי - יותר.

נג. הלכות ברכות השחר

כה. אין מסלקין חזן מאומנותו אלא אם כן נמצא בו פיסול.

הגה:

ואין מסלקין אותו משום רינון בעלמא, כגון שיצא עליו שם שנתפס עם הנכרית או שמסר אדם. אבל אם באו עליו עדים, בזה וכיוצא בזה, מעבירין אותו. ושליח ציבור שהוא שוחט ובודק, לא יתפלל בבגדים הצואים ומסריחין. ואם אינו רוצה להחליף בגדיו בשעת התפילה ולהתפלל - מעבירין אותו. ושליח ציבור המנבל פיו או שמרנן בשירי הגויים עובדי עבודה זרה - ממחין בידו שלא לעשות כן, ואם אינו שומע מעבירין אותו. ושליח ציבור שהזקין ורוצה למנות בנו לסייעו לפרקים - אף על פי שאין קול בנו ערב בקולו, אם ממלא מקומו בשאר דברים - בנו קודם לכל אדם, ואין הציבור יכולין למחות בידו.

כו. קהל שנהגו למנות אנשים על צרכי הציבור לזמן, ובהגיע הזמן יצאו אלו ויכנסו אחרים תחתיהם - בין לחזן, בין לקופה של צדקה בין לשאר מינויים הצריכים לציבור, בין שנוטלים עליהם שכר בין שאין נוטלים, אפילו לא קבעו להם זמן - סתמן כפירושן, מאחר שנהגו כך.

הגה:

יש מי שכתב דשליח ציבור יתפלל מתוך ספר המיוחד לציבור, דודאי נכתב לשמו.

באורים

כה. הגה: רינון בעלמא - שמועה סתם. מסר אדם - הלשין על יהודי בפני שלטון נכרי.

מושג בהלכה

הכל כמנהג המדינה - "זאת אומרת: המנהג מבטל את ההלכה" (מסכת בבא מציעא ירושלמי ז.א. ועיין רמב"ם משפטים - הלכות שכירות ט.א.)

מושג מחיי היהודים בגולה

טובי הקהל/העיר - אחד מהתוארים בהם כונו העומדים בראש הקהילה היהודית, ממונים או נבחרים. הרכבם המספרי והאישי היה שונה ממקום למקום, אך מאד רווח המושג 'שבעת טובי העיר', המאוזכר כבר בתלמוד (מסכת מגילה: בבלי - כו. א. ירושלמי - ג. ב.)

"שבעת טובי העיר המוזכרים בכל מקום אינם שבעה אנשים המובחרים בחכמה, או בעושר וכבוד, אלא שבעה אנשים שהעמידום הציבור פרנסים סתם על העיר, והרי הם כאפוטרוסים עליהם... זכר לדבר, שבעת רואי פני המלך" (מגילת אסתר א. יד.). (שו"ת הרשב"א חלק א. תריז. רבי שלמה בן אברהם אדרת, מגדולי חכמי ספרד, חי 1235 - 1310).

נג.הלכות ברכות השחר מקורות

תנ"ך

נביאי האמת והצדק כשליחי ציבור להתפלל בעד העם

הנביא	דבר ה' בפסוק	ספר	פרק	פסוק
משה רבנו	ויחל משה את פני ה' אלהיו	שמות	לב	יא
	ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו בה' ובך התפלל אל ה'... ויתפלל משה בעד העם	במדבר	כא	ז
	ואתנפל לפני ה'... על כל חטאתכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו	דברים	ט	יח
שמואל	ויאמר שמואל: קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל בעדכם אל ה'	שמואל א	ז	ה
	ויזעק שמואל אל ה' בעד ישראל ויענהו ה'	שמואל א	ז	ט
ירמיה	וישלח המלך צדקיהו... אל ירמיהו הנביא לאמר התפלל נא בעדנו אל ה' אלהינו	ירמיה	לז	ג
	ויאמרו אל ירמיהו הנביא תפל נא תחנתנו לפניך והתפלל בעדנו אל ה' אלהיך בעד כל השארית הזאת כי נשארנו מעט מהרבה	ירמיה	מב	ב
שונים	משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו קראים אל ה' והוא יענם	תהילים	צט	ו

על טיבו של שליח ציבור

דבר ה' בפסוק	ספר	פרק	פסוק	פרשנות
מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה ?	ישעיה	נ	ב	1
נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה	ירמיה	יב	ח	2
כבד את ה' מהונך	משלי	ג	ט	3

פרשנות על התנ"ך

1. פשט - ה' אומר כביכול: "באתי להתקרב אליכם ואין איש מכם פונה אלי" (רש"י). דרש - "משהביא שתי שערות (סימן לבגרות) יוכל לירד לפני התיבה". לפני זה אינו נקרא איש. ('טור' על הסימן).

2. "זה שליח ציבור היורד לפני התיבה שאינו הגון" (מסכת תענית טז. ב.).

3. "מהונך" כמו- מחינך, "אם היה קולך ערב ... עמוד וכבד את ה' בקולך" (מדרש פסיקתא רבתי פסקא כה) .

נגהלכות ברכות השחר מקורות

תלמוד - בבלי וירושלמי

- ד.** סוכה מב.א. תענית: בבלי טו. א.ב. (משנה) רש"י (טו.א.) בקטעים "ורגיל" "וביתו ריקם" טז. א. תוספות בקטע "אדם" ב. ירושלמי ב. ב. (משנה וגמרא)
- ה.** תענית טז.א. רש"י בקטעים "אף על גב" "אם יש זקן" הגה: ברכות לד.ב.
- ו.** מגילה: בבלי כד.א. תוספות בקטעים "ואינו עובר" "ואין נושא כפיו" ירושלמי ד. ז. חולין כד.ב. תוספות בקטע "נתמלא".
- ז.** ברכות: בבלי כ.ב. ירושלמי ג.ג. ראש השנה: בבלי כט.א. (משנה) ירושלמי ג.י. (משנה) מגילה ירושלמי ב:א.ג.
- ח.ט.** סופרים יד.יז.
- י.** הגה: מגילה כד. א. רש"י בקטע "קטן אינו". ראש השנה לג.ב. רש"י בקטע "קטן שהגיע לחינוך". סופרים יד.טו.
- יא.** ברכות: בבלי ל. ב. (משנה) לא.א. ירושלמי ה. א. (משנה) תענית טז.א.ב.
- יב.** ברכות ירושלמי ב.ד. מגילה כד. ב. תוספות בקטע "כשאתה מגיע" בבא מציעא פה.ב. פו.א. תוספות בקטע "אחתינהו"
- יג.** מגילה : בבלי כד.א. (משנה) כד.ב. ירושלמי ד. ז. סופרים יד. טו.
- יד.** מגילה: בבלי כד.א. (משנה) ירושלמי ד. ז. סופרים יד. טז. גיטין ס.ב. בבא קמא פז. א.
- טז.** ברכות: בבלי לד. א. ירושלמי ה.ג. פסחים פו.ב. בבא מציעא פז.א.
- יז.** ברכות: בבלי לד. א. (משנה) תוספות בקטע "מהיכן" ירושלמי ה.ג. (משנה)
- יח.** מגילה: בבלי כד. ב. (משנה) ירושלמי ד.ט. (משנה)
- יט.כ.** בכורים: בבלי וירושלמי פרק א. משנה ד. בבא בתרא פא. א. תוספות בקטע "למעוטי אדמת גוי". תענית טז. א. רש"י בקטע "ומרוצה לעם".
- כג.** בבא קמא קט"ז. ב. בבא מציעא ירושלמי ו.ד. בבא בתרא ז.ב.
- כד.** פאה: בבלי א. א. (משנה) ירושלמי א. א. (משנה) ירושלמי: פסחים ג.ז. חגיגה א. ז. קדושין מ.ב.
- כה.** הגה: כתובות לו. ב. גיטין פט.א.
- כו.** בבא קמא קטז. ב. בבא מציעא: בבלי פג. א. (משנה) ירושלמי - ז.א. (משנה).

רמב"ם - הלכות

- ו.** תפילה ח. יא.
- ז.** שופר ב.ב.
- ח.** תפילה טו. ד.
- ט.** אישות ב.יא.
- י.** שופר ב.ז.
- יב. יג. יד.** תפילה ח. יב.
- יז.** י.ג. תפילה
- יח.** תפילה י. ה.
- יט.** בכורים ד.ג.
- כג.** גזילה ואבידה יב.יא.
- כד.** תלמוד תורה ג.ג.
- כה.** אסורי ביאה יז.כא.
- כו.** שכירות ט:א.ג.

הלכות ברכות השחר

נד. דינין השייכים ל-'ישתבח'
(ובו ג' סעיפים)

א. "ישתבח" אינה פותחת ב - "ברוך" לפי שהיא סמוכה ל - "ברוך שאמר", ששתיהן נתקנו על פסוקי דזימרה, זו לפנייהם וזו לאחריהם.

ב. אין לענות אמן אחר "מלך מהולל בתושבחות", אלא אחר "חי העולמים", ששם הוא סיום הברכה.

ג. המספר בין "ישתבח" ל'יוצר' עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה. ויש מי שאומר שלצרכי ציבור או לפסוק צדקה, למי שבא להתפרנס מן הצדקה, מותר להפסיק.

הגה:

ומזה נתפשט מה שנהגו בהרבה מקומות לברך חולה או לקבול בבית הכנסת שיעשו לו דין, בין "ישתבח" ל'יוצר', דכל זה מיקרי לצורך מצוה. ולאחר כך כשחוזרין להתפלל יאמר השליח ציבור מקצת פסוקי דזימרה. ויאמר קדיש עליהם, כי לעולם אין אומרים קדיש בלי 'תהילה' שלפניו. ולכן מתחילין ערבית בלא קדיש. וכן מי שלא היו לו ציצית או תפילין והביאו לו בין "ישתבח" לקדיש יכול להניחם ולברך עליהם, אבל בין קדיש לברכו' לא יפסיק בשום דבר. וכל שכן שלא יפסיק לאחר שאמר השליח ציבור 'ברכו' קודם שמתחילין ברכת 'יוצר'. ועיין לקמן סוף סימן נ"ז.

באורים

ג. יוצר - ברכה ראשונה לפני קריאת שמע - "יוצר אור ובורא חושך". עיין לקמן סימן נמ.א.
הגה: עורכי המלחמה - לפני היציאה למלחמה מתמנה כהן לשם עידוד היוצאים לקרב, ונקרא 'משוח מלחמה'. במלחמת הרשות הוא מודיע לחיילים מי רשאי שלא לצאת לקרב אלא לשרת בעורף. אחת הסיבות לכך - 'הירא ורך הלבב'. משמעות המושג: לפי רבי עקיבא - "שאינו יכול לעמוד בקשרי (בלחץ) המלחמה". לפי רבי יוסי הגלילי - "זהו המתירא מן העבירות שבידו".

(דברים כ. ב-ג. מסכת סוטה מד. א-ב)

מקרי -נקרא.

תהילה - אשרי - "תהילה לדוד" (תהלים קמה.א.).

נד. הלכות ברכות השחר מקורות

תנ"ך- ישתבח

א.מי ימלל גבורות ה'?!⁽¹⁾ (תהילים קו. ב.)

דור לדור ישתבח מעשיך וגבורתיך יגידו⁽²⁾ (תהילים קמה. ד.)

לך אלה אבהתי מהודא ומשבח אנה. (לך אלהי אבותי, מודה ומשבח אני) (דניאל ב. כג.)
ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להדות לשם קדשך להשתבח
בתהלתך⁽³⁾ (דברי הימים א פרק טז. לה.)

פרשנות על התנ"ך

1."וכי יש אדם שיכול לדבר גבורותיו של הקדוש ברוך הוא או להשמיע כל תהילתו?
אף לא מלאכי השרת יכולים לספר אלא מקצת גבורתו של הקדוש ברוך הוא. יש לנו
לדרוש במה שעשה ובמה שעתידי לעשות למען יתרומם שמו של הקדוש ברוך הוא
בבריותיו שברא, מסוף העולם ועד סופו". (פרקי דרבי אליעזר פרק ג.)

2.על תקשורת בינדורית: "אפילו אם יהיו חיי בני אדם ארוכים לא יוכלו להשיג בכל
ימיהם, כל שכן שהן קצרים. אלא מה יש להם לעשות לפי קוצר ימיהם? כי דור הולך
ודור בא. יספר זה הדור שהולך, טרם לכתו, לדור אחר המעשים הנוראים שראו
בימיהם והגבורות שראו בחייהם, לפי שישבחו הדור הבא על מה שעבר, שלא ראו
אלא שהוגד להם, על מה שראו בימיהם". (רד"ק על הפסוק)
וגם אני הדר כבוד הודך אשיחה (רש"י על הפסוק)

3.לשבח יחשב להדבק בה' המהולל מאד (מצודת דוד על הפסוק)

תלמוד - בבלי וירושלמי

א.ברכות: בבלי מו.א. תוספות בקטע "כל" מו.ב. רש"י בקטע "ויש מהם" ירושלמי א. ה.
פסחים קד. ב. תוספות בקטע "חונן" מגילה כא.ב.
ג.סוטה: בבלי מד.א. (משנה) רש"י בקטע "לפיכך" ירושלמי ח.ט. (משנה) מנחות לו.א.

רמב"ם- הלכות

א. תפילהז. יב. ברכות א.ה.

הלכות ברכות השחר - קדיש

נה. דיני קדיש
(ובו כ"ב סעיפים)

א. אומרים קדיש ואין אומרים אותו בפחות מעשרה זכרים בני חורין גדולים שהביאו שתי שערות. והוא הדין ל'קדושה' ו - 'ברכו' - שאין נאמרין בפחות מעשרה.

ב. אם התחיל לומר קדיש או 'קדושה' בעשרה ויצאו מקצתן, גומרים אותו הקדיש או אותה ה'קדושה' שהתחיל, והוא שנשתיירו רובן.

הגה:

ומכל מקום עבירה הוא לצאת, ועליהם נאמר: "ועזבו ה' יכלו" (ישעיה א.כח.). אבל אם נשארו עשרה מותר לצאת.

ג. אם התחיל ב'אבות' ויצאו מקצתן, גומר אפילו 'קדושה'.

הגה:

ואם יצאו מקצתן לאחר שהתחילו להתפלל 'יוצר' - לא יתחיל השליח ציבור להתפלל בקול רם, דכבר נשלם תפילת 'יוצר'. ואם יצאו לאחר שהתחיל בתפילה בקול רם ו'קדושה' - יכולים להשלים כל סדר 'קדושה' ולומר הקדיש שלם שלאחריה, דשייך לתפילה, שהרי אמר "תתקבל צלותהון" וכו'. אבל אין קורין בתורה דוהו ענין אחר. ותפילת ערבית וקדיש שלאחריו לא שייך לקריאת שמע וברכותיה.

ד. יש מתירין לומר דבר שבקדושה בתשעה וצרוף קטן, שהוא יותר מבן שש ויודע למי מתפללין. ולא נראו דבריהם לגדולי הפוסקים. והוא הדין דעבד ואישה אין מצטרפין.

הגה:

ואפילו על ידי חומש שבידו אין לצרפו. ומיהו יש נוהגין להקל בשעת הדחק.

באורים

א. שתי שערות - סימן לבגרות מינית.

ג. אבות - ברכה ראשונה של 'עמידה', 'שמונה עשרה'.

אפילו קדושה - "והוא הדין דגומר השליח ציבור כל תפילת שמונה עשרה... אם התפילה בלחש היה גם כן בעשרה, דינא הוא שלא יתחיל השליח ציבור בקול רם בפחות מעשרה." (משנה ברורה).

יוצר - ברכה ראשונה לפני קריאת שמע - 'יוצר' אור ובורא חושך. עיין לקמן סימן נמ.א.

ז. מיהו - אבל.

נה. הלכות ברכות השחר - קדיש

ה. אם לא הביא שתי שערות - אפילו הוא גדול בשנים - דינו כקטן, עד שיצאו רוב שנותיו שאז יתברר שהוא סריס. ואם נראו לו סימני סריס קודם לכן, דינו כגדול.

הגה:

ומיהו אין מדקדקין בשערות, אלא שכל שהגיע לכלל שנותיו מחזקין אותו כגדול, ואומרים לענין זה מסתמא הביא שתי שערות.

ז. אם התחיל אחד מהעשרה להתפלל לבדו ואינו יכול לענות עמהם, או שהוא ישן - אפילו הכי מצטרף עמהם.

ז. כשאחד מתפלל לבדו נכון שהאחרים ימתינו מלומר קדיש עד שיגמור, כדי שיזכה גם הוא.

ח. חרש המדבר ואינו שומע, או שומע ואינו מדבר - הן כפקחין ומצטרפים. אבל מי שאינו שומע ואינו מדבר הרי הוא כשוטה וקטן.

ט. לעולם הוא קטן עד שיביא שתי שערות, אחר שיהיה בן שלוש עשרה ויום אחד. ושנת העיבור בת שלושה עשר חודש.

י. אם נער אחד נולד בעשרים ותשעה לאדר ראשון משנה מעוברת, ונער אחר נולד באדר שני באחד בו - ושנת שלוש עשרה אינה מעוברת - אותו שנולד בעשרים ותשעה לאדר הראשון צריך להמתין עד עשרים ותשעה לאדר בשנת שלוש עשרה להיות בן שלוש עשרה. ואותו שנולד אחריו באדר השני יהיה בן שלוש עשרה שנים כיון שהגיע אחד באדר של שנת שלוש עשרה.

הגה

ומי שנולד באדר ונעשה בר מצוה בשנת העיבור, אינו נעשה בר מצוה עד אדר השני.

יא. עבריין שעבר על גזירת הציבור או שעבר עבירה, אם לא נידוהו נמנה למנין עשרה.

יב. מנודה אין מצרפים אותו לכל דבר שצריך עשרה. אבל מותר להתפלל בבית הכנסת שהוא שם, אלא אם כן פירשו להחמיר עליו בכך.

יג. צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד ושליח ציבור עמהם. והעומד בתוך הפתח מן האגף ולחוץ -דהיינו כשסוגר הדלת ממקום שפה פנימית של עבי הדלת ולחוץ - כלחוץ.

באורים

ה. מחזקין אותו - כנראה שהוא.

יא - יב. נידוהו, מנודה - הוטל עליו נידוי או חרם והורחק מהעדה לתקופת זמן, לפחות שלושים יום. עיין 'יורה דעה' סימן של"ד.

נה. הלכות ברכות השחר- קדיש

ז. מי שעומד אחורי בית הכנסת וביניהם חלון - אפילו גבוה כמה קומות, אפילו אינו רחב ארבע, ומראה להם פניו משם - מצטרף עמהם לעשרה.

הגדה:

גגן ועליוזת אינן בכלל בית, והעומד עליהם אינו מצטרף.

טו. אם מקצתן בפנים ומקצתן בחוץ ושליח ציבור תוך הפתח - הוא מצרפן.

טז. חצר קטנה שנפרצה במילואה לגדולה - דהיינו שנפרצה קטנה במקום חיבורה לגדולה, ונפל כל אותו כותל שהיה מפסיק ביניהם, ובגדולה נשארה משארית כותל זה שנפל פסים מכאן ומכאן - הגדולה כמופלגת מן הקטנה ואין הקטנה מופלגת מן הגדולה, אלא הרי היא כקרון זזית שלה. לפיכך אם תשעה בגדולה ואחד בקטנה מצטרפין, שהקטנה נגררת אחר הגדולה והרי היא כאילו היא בתוך הגדולה כיון שהרוב בגדולה. אבל אם היו תשעה בקטנה ואחד בגדולה, או חמישה בזו וחמישה בזו - אין מצטרפין.

יז. היה שליח ציבור בקטנה וציבור בגדולה - מוציאן ידי חובתן, שהוא נגרר אחריהם. אבל אם היה שליח ציבור בגדולה - אינו מוציאן ידי חובתן, שאין הרוב נגרר אחר היחיד.

יח. אם קצת העשרה בבית הכנסת וקצתם בעזרה - אינם מצטרפין.

יט. שליח ציבור בתיבה ותשעה בבית הכנסת - מצטרפין, אף על פי שהיא גבוה עשרה ורחבה ארבע ויש לה מחיצות גבוהות עשרה, מפני שהיא בטלה לגבי בית הכנסת. ויש מי שכתב דהני מילי כשאין המחיצות מגיעות לתקרת הגג.

כ. היו עשרה במקום אחד - אומרים קדיש וקדושה. אפילו מי שאינו עמהם יכול לענות. ויש אומרים שצריך שלא יהא מפסיק טינוף או גוי.

באורים

ימ. כל המידות צוינו במפחים. טפח - 8 ס"מ (אשכנזי - 9.5 ס"מ). תיבה - עמוד תפילה של החזן.
הני מילי - האמור.

כ. "אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסיקה בין ישראל לאביהם שבשמים" (מסכת פסחים פה.ב.).

נה. הלכות ברכות השחר- קדיש

כא. עיר שאין בה אלא עשרה ואחד מהם רוצה לצאת בימים הנוראים, כופין אותו לישאר או להשכיר אחר במקומו. ואם הם אחד עשר ורוצים לצאת שניים, ישכירו שניהם אחד בשותפות במקומם ושניהם יפרעו בשווה. ואם אחד עני ואחד עשיר - פורעין חציו לפי ממון וחציו לפי נפשות. ושכר החזן על היוצאים כעל הנשארים.

הגה:

ואין חילוק בין אם רוצה לילך זמן ארוך קודם יום טוב או לא - כל זמן שלא יחזור ביום טוב.

כב. איו כופין לשכור להשלים מניין כי אם בימים הנוראים. וכגון שאין חסרים להם כי אם אחד או שניים, אלא אם כן מנהג קבוע ומפורסם בעיר לכוף להשכיר אפילו בחסרון שלושה או ארבעה. אם יש מניין מיושבי העיר כופין לשכור חזן.

הגה:

וכן במקום שאין מניין תמיד בבית הכנסת - כופין זה את זה בקנסות שיבואו תמיד מניין לבית הכנסת שלא יתבטל התמיד. ועיין לקמן ריש סימן ק"ו, אם כופין זה את זה לבנות בית הכנסת.

פרוט והרחבה על קדיש- ראה נספח ב'

נה. הלכות ברכות השחר - קדיש

מקורות

תנ"ך - סוגי קדושה בזיקה לקדיש

קדושת ה'

פרשנות	פסוק	פרק	ספר	דבר ה' בפסוק
1	ב	ב	ויקרא	קדשים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם
2	לב	כב	ויקרא	ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה'
3	ב	ב	שמואל א	אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו
4	טז	ה	ישעיה	ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה
5	ג	ו	ישעיה	קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו
6	כג	לח	יחזקאל	והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה'
7	יב	א	חבקוק	הלוא אתה מקדם ה' אלהי קדשי
8	ד	כב	תהילים	ואתה קדוש יושב תהילות ישראל

נה. הלכות ברכות השחר - קדיש מקורות

פרשנות על התנ"ך

1. "אם אתם מקדשים עצמכם מעלה אני עליכם כאילו קדשתם אותי" (תורת כהנים).
2. מהמלה "ונקדשת" נלמדת מצות קדוש השם. "מסור עצמך וקדש שמי" (רש"י על הפסוק).
3. מתפילת חנה הנביאה, שזמן רב היתה עקרה, עד שזכתה ללדת את שמואל הנביא. לאחר מכן ילדה עוד שלושה בנים ושתי בנות. "אין קדוש כה" - ולכן האצלת קדושה - למקום, לזמן או לכל דבר - נובעת רק מרצון ה'.
- "אין בלתך" - "ומי מהנבראים אשר ידמה קדושתו לקדושת הבורא"? (מצודת ציון).
- "ואין צור כאלהינו" - "אין חזק כאלהינו, שהופך הטבעים כרצונו, כי הייתי עקרה ולא היה בטבעי ללדת" (רד"ק על הפסוק).
4. כאשר ה' עושה משפט, מובלטת רוממות ה' מול שפלות האדם.
5. אמירת קדושה ע"י המלאכים בטקס הכתרתו של הנביא ישעיהו.
6. על פסוק זה מיוסדת תפילת הקדיש- "יתגדל ויתקדש שמי רבא". (ראה נספח ב' על קדיש) הנביא יחזקאל מנבא על מלחמת גוג ומגוג, העתידה להתחולל באחרית הימים, שתהיה הרסנית ביותר ותסתיים בגאולה שלמה. מימי קדם ועד לזמננו ניסו ליחס נבואה זאת למלחמות שארעו ולחשב את את 'הקץ' (הגאולה השלמה), אך על "קץ הפלאות" נצטוו 'איש חמודות': "סתם הדברים וחתם הספר עד עת קץ ... אשרי המחכה ויגיע" (דניאל יב. ד. יב.).
7. "מיום היות ישראל אתה היית אלוהיו, ואתה קדושי, לא אלוה אחר" (אבן עזרא על הפסוק).
8. "אתה קדוש ויושב לשמוע תהילות ישראל מימים קדמונים" (רש"י על הפסוק). אמנם ה' קדוש, מרומם ונעלה על הכל, אך אינו מתעלם מתהילות ישראל.

תנ"ך - סוגי קדושה בזיקה לקדיש קדושה בזיקה לזמן

דבר ה' בפסוק	ספר	פרק	פסוק	פרשנות
ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו	בראשית	ב	ג	1
זכור את יום השבת לקדשו	שמות	כ	ח	2
מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קדש	ויקרא	כג	ב	3
שמור את יום השבת לקדשו	דברים	ה	יב	2
השיר יהיה לכם כליל התקדש חג	ישעיה	ל	כט	4
וקדשתם את יום השבת כאשר צויתי	ירמיה	יז	כב	
ואת שבתותי קדשו	יחזקאל	כ	כ	
ולכל מועדי ה' המקדשים	עזרא	ג	ה	
כי קדש היום לאדנינו ואל תעצבו	נחמיה	ח	י	3

נה. הלכות ברכות השחר - קדיש מקורות

פרשנות על התנ"ך

1. מושג הקדושה מופיע לראשונה בתורה בזיקה לזמן- "ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו" (בראשית ב. ג.). "וביום זה תתחדש בגופות - דמות כח בתולדות ובנשמות- כח ההכרה והשכל" (רבי אברהם אבן עזרא, ראב"ע על הפסוק). הזמן לא נועד לבילוי (ואין בילוי אלא שחיקה) אלא יש להקדישו לקדושה - למצות ולמעשים טובים.
2. "זכור ושמור בדבור אחד נאמר" (רש"י על הפסוק לפי מכילתא על ספר שמות בקטע 'בחודש' פרק ז.). "תנו לב לזכור תמיד את יום השבת" (רש"י, שמות כ.ח.). "שתהא השביתה בענינו בעבור שהוא יום קדוש. להפנות בו מעסקי המחשבה והבלי הזמנים". (רמב"ן, שמות כ.ח.). "ויברך ויקדש" (רש"י). "שלא נעשתה בו מלאכה כמו חבריו" (בימים אחרים) (ראב"ע). "ברכת היום וקידושו ישוב על השומרים (שומרי שבת) שיהיו מבורכים קדושים" (רבי סעדיה גאון, כמצוטט בפרושי הרמב"ן וראב"ע על הפסוק).
3. "מקראי קודש" - "שיהיו ביום הזה כולם קרואים ונאספים לקדש אותו. כי מצוה היא על ישראל להקבץ בבית האלהים ביום מועד לקדש היום בפרהסיה בתפילה והלל לאל... ולעשות אותו יום משתה כמו שנאמר ... (ראה נחמיה ח.ג.) (רמב"ן).
4. "לילה המקודש לחג טעון הלל" (מסכת פסחים צה.ב.). "השיר יהיה לכם" - "ביום שתגאלו מן הגלות" (רש"י במסכת פסחים ה"ל) "כליל התקדש חג" - "בליל הפסח תבוא לכם שמחה זו" (רש"י על הפסוק).

תנ"ך - סוגי קדושה בזיקה לקדיש קדושה בזיקה למקום

דבר ה' בפסוק	ספר	פרק	פסוק	פרשנות
המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא	שמות	ג	ה	1
הגבל את ההר וקדשתו	שמות	יט	כג	1
ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם	שמות	כה	ח	2
ונקדש בכבדי וקדשתי את אהל מועד	שמות	כט	מג.מד	3
אני ה' אלהיכם שכן בציון הר קדשי והיתה ירושלים קדש	יואל	ד	יז	
ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש	עובדיה	א	יז	
ומפיל תחינתי לפני ה' אלהי על הר קדש	דניאל	ט	כ	

פרשנות על התנ"ך

1. "כי נתקדש כל ההר ברדת השכינה אל ראש ההר כאשר בשעת מתן תורה" (רמב"ן על ג.ה.).
2. "נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש" (ראב"ע על הפסוק).
3. "האהל יהיה נקדש בכבודי ... כי כבודי יקדשם" (ראב"ע על הפסוק).

נה. הלכות ברכות השחר - קדיש מקורות

תנ"ך - שונות

א. ונקדשתי בתוך בני ישראל⁽¹⁾ (ויקרא כב).

יא. יב. חטא ישראל⁽²⁾ (יהושע ז.יא).

בנים אתם לה' אלהיכם⁽³⁾ (דברים יד. א).

פרשנות על התנ"ך

1. כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה (מסכתות: ברכות כא.ב. מגילה כג.ב).
2. ישראל - אף על פי שחטא ישראל הוא (מסכת סנהדרין מד.א).
3. גם בזמן שאין אתם נוהגים מנהג בנים (והנכם עבריינים) אתם קרויים בנים - שיטת רבי מאיר. (מסכת קדושין לו.א).

תלמוד - בבלי וירושלמי

א. ברכות: בבלי כא. ב. מה.א. (משנה) מח. א. תוספות בקטע "ולית הלכתא" מט.ב. (משנה) ירושלמי ז.ב.ג. (משניות) מגילה כג. ב. סופרים י.ז.

ב. ג. מגילה ירושלמי ד. ד.

ד. ברכות: בבלי מז.ב. רש"י ותוספות בקטע "קטן פורח" מח. א. תוספות בקטע "ולית הלכתא" ירושלמי ז.ב. גיטין נט.א. ערכין ג.א. נידה מו.א. סופרים טז.יב.

ה. ט. יבמות פ.א. צז.א. בבא בתרא קנה. ב. נידה מז. ב. (משנה) הגה: ברכות ירושלמי ז.ב. ו. ברכות בבלי מז.ב.

ח. תרומות: בבלי פרק א. משנה ב. ירושלמי א.א. חגיגה: בבלי ב.ב. ירושלמי א.א. יבמות ירושלמי יב.ד.

י. בבא מציעא: בבלי קב. א.ב. (משנה) ירושלמי ח.ח. בבא בתרא קה.א. ערכין לא. ב. יא. יב. מועד קטן טו.א. טז.א. בבא מציעא נט.ב. סנהדרין כז.א. מד.א.

יג. טז. יז. עירובין צב.ב. רש"י בקטעים "יוצאין" "אין יוצאין" תוספות בקטע "תשעה". פסחים פה.ב. תוספות בקטע "וכן" ראש השנה כז.ב. תוספות בקטע "ושמע" סוטה לח.ב. תוספות בקטע "מחיצה".

יד. פסחים פה.ב. פו.א.

טו. ברכות ירושלמי ז.ה.

טז. סוטה לח.ב. תוספות בקטע "מחיצה מאי"

כ. פסחים פה.ב. תוספות בקטע "וכן" ראש השנה כז.ב. תוספות בקטע "ושמע" סוטה לח.ב. תוספות בקטע "מחיצה".

רמב"ם - הלכות

א. ב. ג. תפילה ח:ה.ו.

ד. תפילה ח:ד. ברכות ה.ז.

ה. ט. אישות ב: י.א.

ח. זרעים - תרומות ד.ד. קרבנות - חגיגה ב.א.

י. שמיטה ויובל יב.ו.

יג. קרבנות - קרבן פסח ט.א.

יד. תפילה - נשיאות כפים טו.ח.

יא. יב. מדע - תלמוד תורה ז.ד.

יג. - כ. תפילה ח:ז. קרבנות - קרבן פסח ט.א. מחוסרי כפרה ד.ב. בית הבחירה ו.ט.

הלכות ברכות השחר - קדיש

נ. דין עניית הקדיש על ידי הקהל
(ובו ה' סעיפים)

א. יש לכוין בעניית הקדיש.

הגה:

ולא יפסיק בין "יהא שמיה רבא מברך".

ולענות אותו בקול רם. ולהשתדל לרוץ כדי לשמוע קדיש.

הגה:

ויש לעמוד כשעונין קדיש וכל דבר שבקדושה. ומי שבא לבית הכנסת ושומע הקהל עונים קדיש - עונה עמהם אף על פי שלא שמע שליח ציבור שאמר "תגדל" כו'. וגם השליח ציבור צריך לומר "יהא שמיה". וכשמתחיל "תגדל" יש לומר: "ועתה יגדל נא כח" (במדבר יד. יז.) וגו'. "זכר רחמיך" (תהילים כה. א.) וגו'.

ב. כששליח ציבור אומר "יתברך" כל העם עונים אמן. וכן כשאומר "ברוך הוא". וכן כשאומר "ואמרו אמן".

הגה:

ולא נהגו לומר אמן אחר "יתברך", ולא אחר "ברוך הוא". ולא יפסיק בין "ברוך הוא" ל-"עילא מכל ברכתא" כו'.

ג. העונים עד "לעלם עלמייא" בלבד טועים הם, כי אסור להפריד בין "עלמייא" ל"יתברך".

ד. כשאומר החזן "יתגדל" כורע. וכן ב-"יהא שמיה רבא". וכן ב-"יתברך". וכן ב-"ברוך הוא". וכן ב-אמן.

ה. לאחר שסיים הקדיש פוסע שלוש פסיעות. ואחר כך אומר "עושה שלום" וכו'.

נו. הלכות ברכות השחר מקורות

תלמוד בבלי

א. ברכות ג.א. תוספות בקטע "ועוניך" שבת קיט.ב. רש"י בקטע "בכל כחור" תוספות בקטע "כל העונה" סוטה מט.א.

רמב"ם- הלכות תפילה

א. ט.א.

סדר תפילות כל השנה -נוסח הקדיש.

הלכות ברכות השחר

נ. דין ברכו וענייתו
(ובו ב' סעיפים)

א. אומר שליח ציבור: "ברכו את ה' המבורך". ועונים אחריו: "ברוך ה' המבורך לעולם ועד". וחוזר שליח ציבור ואומר: "ברוך ה' המבורך לעולם ועד".

הגדה:

ונהגו שהשליח ציבור מאריך ב-"ברכו" והקהל אומרים: "תברך וישתבח" כו' בעוד שמאריך ב-"ברכו".

ב. מקום שנהגו לצעוק על חבריהם בין קדיש ו-"ברכו" ל-"יוצר אור" או לדבר בצרכי רבים - טועים הם.

הגדה:

ועיין לעיל סוף סימן נ"ד.

נז.הלכות ברכות השחר מקורות

תנ"ך - 'ברוך השם', המרומם על כל ברכה ותהילה

פסוק	פרק	ספר	האומר	דבר ה' בפסוק
כו	ט	בראשית	נח	ברוך ה' אלהי שם
כז	כד	בראשית	אליעזר עבד אברהם	ברוך ה' אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו
י	יח	שמות	יתרו	ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה
לב	כה	שמואל א	דוד המלך	ברוך ה' אלהי ישראל
לט	כה	שמואל א	דוד המלך	ברוך ה' אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל
כח	יח	שמואל ב	אחימעץ מאנשי דוד	ברוך ה' אלהיך
מח	א	מלכים א	דוד המלך	ברוך ה' אלהי ישראל
כא	ה	מלכים א	חירם מלך צור	ברוך ה' היום אשר נתן לדוד בן חכם
טו	ח	מלכים א	שלמה המלך	ברוך ה' אלהי ישראל
נו	ח	מלכים א	שלמה המלך	ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל
יב	ג	יחזקאל	מלאכים	ברוך כבוד ה' ממקומו
ו	כח	תהילים		ברוך ה' כי שמע קול תחנוני
כב	לא	תהילים		ברוך ה' כי הפליא חסדו לי בעיר מצור
יד	מא	תהילים		ברוך ה' אלהי ישראל מהעולם ועד העולם
כ	סו	תהילים		ברוך אלהים אשר לא הסיר תפילתי וחסדו מאתי
כ	סח	תהילים		ברוך אדני יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה
יח	עב	תהילים	שלמה המלך	ברוך ה' אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו
נג	פט	תהילים	איתן האזרחי	ברוך ה' לעולם אמן ואמן
מח	קו	תהילים		ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם
יב	קיט	תהילים		ברוך אתה ה' למדני חקיך

נז.הלכות ברכות השחר מקורות

תנ"ך - 'ברוך השם', המרומם על כל ברכה ותהילה

פסוק	פרק	ספר	האומר	דבר ה' בפסוק
ו	קכד	תהילים		ברוך ה' שלא נתננו טרף לשניהם
כא	קלה	תהילים		ברוך ה' מציון שכן ירושלם הללויה
א	קמד	תהילים	דוד המלך	לדוד ברוך ה' צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה
יד	ד	רות	חברות של נעמי	ברוך ה' אשר לא השבית לך גאל
כז	ז	עזרא	עזרא הסופר	ברוך ה' אלהי אבותינו
לו	טז	דברי הימים א	אסף ואחיו	ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם
י	כט	דברי הימים א	דוד המלך	ויברך דויד את ה' לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה ה'
יא	ב	דברי הימים ב	חירם מלך צור	ויאמר חורם ברוך ה' אלהי ישראל
ד	ו	דברי הימים ב	שלמה המלך	ברוך ה' אלהי ישראל
ח	ט	דברי הימים ב	מלכת שבא	יהי ה' אלהיך ברוך

ברכות ותהילות

פסוק	פרק	ספר	דבר ה' בפסוק
ה	כד	תהילים	ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו
ה	ט	נחמיה	ברכו את ה' אלהיכם .. ומרומם על כל ברכה ותהלה
כז	סח	תהילים	במקהלות ברכו אלהים

תלמוד - בבלי וירושלמי

א.ברכות: בבלי מט.ב. (משנה) תוספות בקטע "אמר רבי עקיבא". נ.א. ירושלמי ז. ג. (משנה)

רמב"ם - הלכות תפילה

א. ט. א. י.ב.ה.